

Antti Lizelius suomen kielen viljelijänä¹

Asuwaitset Ahuisimmat,
Suomen Suuresa Salosa!
Mieltykähät Mieluisesti
Oppimahan Omillanne
Suomen Selwillä Sanoilla,
Lukumahan, Lausumahan,
Toimehenkin Tuottamahan
Toimituxia Tylyjä,
Tietojakin Toimenpita,
Sanomita Sanowita
Suomexi Sanottawita,
Kirian Kautta Kuuluwita,
Kuuluwita, Kaikuwita,
Meijän Maamme Manterilla,
Satamilla, Saarikoilla,
Moisioisa Muhkehisa,
Majoisa Myös Matalisa.

Tällä vanhan suomalaisen kansanrunon mittaan kirjoitetulla ohjelma-julistuksella Antti Lizelius aloittaa toimittamansa ensimmäisen suomen-kielisen sanomalehden näytenumeron. Tämä runo kuvastaa paljolti sitä, mikä oli ominaista Lizeliuksen mielenlaadulle ja elämäntyölle. Hän oli harras suomalaisuuden ja suomen kielen suosija, ja hänen sydämensä sykki Suomen kansalle, etenkin matalissa majoissa asustavalle köyhälle rahvaalle. Sen keskuuteen hän halusi levittää valistusta ja sen oloja parantaa. Samalla hän oli pappi ja syvällinen Jumalan palvelija.

Mikael Agricola oli 1500-luvulla laskenut suomen kirjakielelle perustan, jonka varaan sitten seuraavien vuosisatojen aikana rakennettiin. Kuitenkin suomen kielen kirjallinen käyttö pitkän aikaa rajoittui jokseenkin

¹ Vanhan suomalaisen Kirkkoraamatun 200-vuotismuiston johdosta Turussa ja Mynämässä 3. 10. 1976 vietetyissä Lizelius-juhlissa pidetty esitelmä.

yksipuolisesti uskonnolliseen ja kirkolliseen kirjallisuuteen. Lizeliuskin oli huomattava uskonnollisen kielen kehittäjä, mutta samalla häntä voidaan pitää suomenkielisen maallisen kirjallisuuden varsinaisena perustajana ja suomenkielisen kansanvalistustyön uranuurtajana.

Antti (silloisen kirjoitustavan mukaan Anders) Lizelius syntyi v. 1708 talonpojan poikana Tyrväässä. Hänen lapsuudestaan ei ole paljoakaan tietoja säilynyt. Sen tiedämme, että hän aikanaan tuli Turun katedraalikouluun ja päästötodistuksen saatuaan kirjoittautui v. 1731 ylioppilaaksi Turun akatemiaan. Paria vuotta myöhemmin hän tuli kotiopettajaksi Huittisten pappilaan, jossa kirkkoherrana oli Niilo Idman vanhempi. Tällä seikalla tuli kaikesta päätellen olemaan tärkeä merkitys Lizeliuksen elämäntyölle. Rovasti Idman, itse huittislainen, oli kansanomainen mies, jolla oli läheiset suhteet seurakuntansa maalaisväestöön. Pappilan pojista Niilo Idman nuorempi omaksui sen käsityksen, että suomen kieli oli sukua ns. pyhille kielille heprealle ja kreikalle, vaikka tämä käsitys silloin jo alkoi olla vanhentunut. Tähän kielisukulaisuuteen näyttää Lizeliuskin uskoneen elämänsä loppuun saakka. Mutta tämä on toisarvoinen seikka; keskeiseksi muodostui se rakkaus Suomen kansaan ja suomen kieleen, joka hänen mieleensä nähtävästi juuri Idmanin pappilassa juurtui. Tämä asia sai sitäkin suuremman merkityksen, kun tämä ison vihan jälkeinen aika oli suomalaisuuden ja suomen kielen kannalta kaiken kaikkiaan perin ankea. Sittemmin Lizelius toimi opettajana Turun koulussa sekä sen jälkeen kirkkoherrana ensin Pöytyällä ja myöhemmin Mynämäessä. Hän kuoli v. 1795, juuri 87 vuotta täytettyään.

Sen jälkeen kun Agricola ensin oli julkaissut suomeksi Uuden testamentin ja osia Vanhasta testamentista, saatiin koko Raamattu suomen kielellä julkisuuteen v. 1642. Tämä ensimmäinen suomalainen Raamattu oli mahtava foliokokoinen kirja, mutta samalla se oli silloiset olot huomioiden erittäin korkeatasoinen Pyhän kirjan suomennos. Järjestyksessä toinen raamatunsuomennos ilmestyi v. 1685 Paimion kirkkoherran Henrik Florinuksen toimittamana ja tarkistamana. Tätä Raamattua on sanottu myös Gezeliuksen Raamatuksi, koska se syntyi piispa Johannes Gezelius vanhemman aloitteesta ja painettiin Turussa hänen perustamassaan kirjapainossa.

Gezeliuksen Raamatun painos loppui suhteellisen pian. Varmaan sitä myös paljon hukkuu ison vihan hävityksissä. Pian ison vihan jälkeen alettiinkin suunnitella uuden painoksen julkaisemista. Aikaa kuitenkin kului

niin, että vasta v. 1749 Turun hiippakunnan papeilta pyydettiin ehdotuksia Raamattuun tehtävistä korjauksista. Kyselyn tulos kokonaisuutena oli laiha, mutta vastaajista erottui silloinen Pöytyän rovasti Antti Lizelius, jolta saatiin eniten ehdotuksia. Kun hänet ennestäänkin tiedettiin hyväksi suomen kielen taitajaksi sekä samalla eteväksi kreikan ja heprean kielten tuntijaksi, niin uuden raamatunlaitoksen toimittaminen uskottiin hänelle. Ohjeeksi annettiin, että hänen tuli korjata vanhan Raamatun painovirheet, muuttaa oikeinkirjoitus johdonmukaiseksi ja silloista käytäntöä vastaavaksi, poistaa huolimattomat sanojen lyhennykset eli loppuheittomuodot, vaihtaa oudot ja sopimattomat sanat ja lauseparret suomen kielen luonnetta vastaaviksi sekä oikeista käännösvirheet.

Uusi suomalainen Raamattu ilmestyi Lizeliuksen toimittamana v. 1758. Ulkonaiselta hahmoltaan se oli huomattavasti pienempi kuin v:n 1642 Raamattu mutta kuitenkin suurempi kuin Gezeliuksen Raamattu, joka lähinnä sotapappeja ajatellen oli koetettu saada mahdollisimman pieneksi. Vaikka uuden Raamatun painos oli 4500, silloisissa oloissa melko suuri, se myytiin muutamassa vuodessa loppuun. Alettiin suunnitella jälleen uuden painoksen julkaisemista, ja senkin toimittaminen annettiin Lizeliuksen tehtäväksi. Tämä jälkimmäinen Lizeliuksen toimittama Raamattu ilmestyi v. 1776, ja se tunnetaan ns. vanhana Kirkkoraamattuna. Kooltaan se vastaa edeltäjäänsä.

Painosta ilmestynyt suomenkielinen maallinen kirjallisuus rajoittui ennen Lizeliusta lähinnä joihinkin laki- ja asetusteksteihin sekä 1700-luvulla almanakoissa julkaistuihin mm. tähtitiedettä, historiaa ja maataloutta käsitteleviin kirjoituksiin. Antti Lizeliuksen arvokkaimpiin aikaansaannoksiin kuuluu ensimmäinen suomenkielinen sanomalehti, Suomenkieliset Tieto-Sanommat. Syyskuussa 1775 ilmestyi näyttenumero, ja vuoden 1776 ajan lehti ilmestyi säännöllisesti kaksi kertaa kuussa. Tilaaajien vähyyden takia ei lehden julkaisemista sen jälkeen voitu jatkaa. Puhuminen ensimmäisestä sanomalehdestä herättää nykyajan suomalaisessa ehkä hieman vääriä mielikuvia, sillä lehden vuosikerta sisältää vain 192 pienikokoista sivua. Koko vuosikerrassa on tekstiä vähemmän kuin nykyaikaisen suuren päivälehdessä yhdessä numerossa. Mutta Lizeliuksen lehdelle kuuluu joka tapauksessa uranuurtajan arvo ja merkitys, ja on myös muistettava, että hän kirjoitti lehdensä käytännöllisesti katsoen yksin.

Tietosanomat oli sisällöltään sataprosenttisesti maallinen lehti, jonka pyrkimyksenä oli ennen kaikkea kansanvalistus mutta sen ohella myös suomen kielen kehittäminen ja puhdistaminen. Lizelius itse selittää lehdensä näyttenumerossa tavoitteitaan näin: "Täsä tulee siis, Jumalan suomasta

meijän Rakkaille Maanmiehillemme sula Suomalaisille, Suomen Kielellä, heijän ikäwöitzemisensä perästä annettawaxi walkeuteen, monikahtoja hywäxi löytyyjä koetuxia, tietoja ja neuwoja Huonen-Hallituxen lewittämisestä, niinkuin: peltoin ja niittuin wiljakkammasta kaswannosta, käsitöitten parantamisesta, ja muitten elatuxen keinoin menestywäisemmästä toimittamisesta; Niin myös totisia sanomia muitten ja omain Maan-paikkain erinomaisista entisistä ja nykyisistä tapauxista, menoista ja muutteista. Siinä siwusa ahkeroitaa aina Suomen Kielen selkeydestä, sen omasta luonnollisesta puhen parresta, painawaisten sanain walitzemisesta ja eroittamisesta, niin myös niitten muista kielistä wuorottuin mahdollisesta weroittamisesta.”

Tietosanomat ja mainitut kaksi raamatunpainosta olivat Lizeliuksen ainoat painetut suomenkieliset julkaisut. Lisäksi on käsikirjoituksina säilynyt ja osittain myöhemmin tutkijoita varten painettu joitakin tuotteita, jotka nekin osaltaan valaisevat Lizeliuksen kielenkäyttöä. Erikoislaatuinen muistomerkki on Tiedustuskirja, joka on tutkielma Mynämäen ja silloin siihen kuuluneen Vehmalaisten kappelikunnan vaiheista. Tutkielma alkaa kaukaa: suomalaisten pakanallisista palvontamenoista ja sitten kristinuskon tulosta Suomeen, paavin uskosta ja uskonpuhdistuksesta, minkä jälkeen vasta siirrytään kertomaan Mynämäen pitäjän kirkoista ja jumalanpalveluksesta. Laajasti selostetaan v. 1771 pidettyä Vehmalaisten kirkon ja hautausmaan vihkiäisjuhlaa. Tähän kuvaukseen Lizelius on sisällyttänyt myös juhlassa pitämänsä saarnan. Milloin Tiedustuskirja on kirjoitettu, siitä ei ole tarkkaa tietoa. Lopussa tosin puhutaan eräistä v:n 1780 asioista, mutta siitä huolimatta on todennäköistä, että suurin osa kirjasta on peräisin varhemmalta ajalta.

Vakuuttavimpia osoituksia siitä, kuinka lähellä Lizeliuksen sydäntä oli suomen kielen aseman parantaminen, on se, että hän — tietävästi ensimmäisenä koko maassa — ryhtyi Pöytyällä v. 1756 kirjoittamaan kirkonkoustien pöytäkirjoja suomeksi ja jatkoi samaa tapaa siirryttyään Mynämäen kirkkoherraksi. Hän tahtoi osoittaa, että tämä rahvaan kieli todella kelpasi tällaiseenkin käyttöön. Lizeliuksen rohkeus ja sitkeys saa oikean valaistuksen, jos otetaan vertauskohdaksi eräät useita vuosikymmeniä myöhemmät tapahtumat. Kun Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perustamiskokouksessa Helsingissä v. 1831 tuli esille kysymys, millä kielellä seuran pöytäkirjat olisi kirjoitettava, ne päätettiin pitää suomeksi, ”liiatenkin siitä syystä, että Seura ei näyttäisi epäilevänsä Suomen kielen somaisuudesta kirjallisiin toimituksiinsa”, näin seuran pöytäkirjan mukaan. Mutta vain neljä ensimmäistä pöytäkirjaa jaksettiin kirjoittaa suomeksi.

Sen jälkeen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran pöytäkirjat pidettiin ruotiksi aina vuoteen 1858 saakka, jolloin oli jo kulunut runsas vuosisata siitä, kun Lizelius oli aloittanut suomenkieliset pöytäkirjansa. Niitä vaikeuksia, jotka johtuivat suomen kirjakielen kehittymättömyydestä, kuvasi Elias Lönnrot v. 1836 tähän tapaan: ”Saksan, Venäjän, Ruotsin ja muilla vakautuneilla kirjakielillä olisi usein jo koko sivu kirjoitettu suomalaisen vielä ensimmäisiä sanoja ajatellessansa.” Mutta Lizelius siis osasi ja jaksosi kirjoittaa suomenkielisiä pöytäkirjoja jo vuodesta 1756.

Lizeliuksen suomenkielisistä pöytäkirjoista on suuri osa myöhemmin julkaistu, joten nekin ovat nyt tutkijain ulottuvilla. Ne käsittelevät mitä moninaisimpia asioita: kirkon ja pappilan korjaamista, unilukkarille hankittavaa ”verkanuttua herätyssauvalla”, pitäjän jyvääittoa, köyhäinhoitoa, joidenkin seurakuntalaisten kovaoppisuutta ja uppiniskaisuutta, heidän riitojaan jne.

Kuten edellä olen maininnut, niin tuomiokapituli, antaessaan Raamatun toimittamisen Lizeliuksen tehtäväksi, velvoitti hänet korjaamaan virheet ja tarkistamaan suomalaisen kieliasun. Kun Raamatun toimitustyö toisen kerran uskottiin Lizeliukselle, oli tarkoituksena julkaista teksti lähes muuttamattomana. Se ohje kuitenkin annettiin, että c-kirjain, jolla siihen saakka oli takavokaalien a:n, o:n ja u:n edellä merkitty k-äänne, oli suomalaisissa sanoissa vaihdettava k:hon. Niinpä 1776:n Raamatussa kirjoitetaankin esim. sanat *Kansa*, *rukoileman* ja *niinkuin* aivan nykysuomen tapaan, kun niissä vielä 1758 oli käytetty c-kirjainta. On luultavaa, että tämä tuomiokapitulin ohje samoin kuin edellistekin painosta varten annetut ohjeet perustui Lizeliuksen omaan ehdotukseen. Vierasperäisissä sanoissa c-kirjain vielä säilytettiin (esim. *Academia*). Luonnollisesti Lizelius muissakin kirjoituksissaan käytti k:ta, lukuun ottamatta vanhimpia kirkonkokousten pöytäkirjoja, joissa vielä on horjuvuutta. Tässä on syytä huomauttaa, että hänkin vielä säännöllisesti merkitsi *ks*-yhtymän x-kirjaimella (esim. *mixi*, *hänen maxansa*). Tämä kirjoitustapa säilyi Raamatussa aina viime vuosisadan puoliväliin saakka.

Konsonanttiyhtymät *nk*, *nt*, *mp* ja *lt* kirjoitettiin Lizeliuksen toimittamissa Raamatuissa vielä vanhaan tapaan *ng*, *nd*, *mb*, *ld* (*jonga*, *andaman*, *waldakunda*). Sen sijaan Tietosanomissa ja Tiedustuskirjassa hän jo käyttää nykyistä merkintätapaa *nk*, *nt*, *mp*, *lt*. Kirjoittaapa hän satakuntalaisen ääntämyksen mukaan jopa *Kuninkas*, *sanken*, *henkettömiä*.

Huomattava parannus oikeinkirjoituksen alalla koski pitkien vokaalien merkintää sanan jälkitavuuissa. Muiden kuin ensimmäisen tavun pitkät vokaalit oli siihen saakka useimmiten merkitty yhdellä kirjaimella, joskin kaiken aikaa oli epäsäännöllisesti esiintynyt myös kaksikirjaimisuutta. Yksikirjaiminen merkintä johtui osaksi siitä, että vanhimmat suomen kirjakielen viljelijät olivat lounaissuomalaisia ja lounaismurteissa kaikki jälkitavujen pitkät vokaalit ovat lyhentyneet. Lizelius ei ollut lounaissuomalainen, ja hänen toimittamissaan Raamatuissa samoin kuin hänen omissa kirjoituksissaan kahdella kirjaimella merkitseminen tulee entistä yleisemmäksi. Hän kirjoittaa esim. *joka ehtoo, poikaa, uskoo, murehtii, sinun halduus, kalliista*. Johdonmukaisuuteen hänkään ei tässä kohden vielä päässyt.

Paljon olennaisempaa edistystä kuin tällaiset lähinnä oikeinkirjoitusta koskevat muutokset merkitsi se, että Lizelius — ohjeidensa mukaan — todella hyvin runsaasti karsi ”huolimattomia sanojen lyhennyksiä”, so. sellaisia loppuheittomuotoja kuin *maacunnas, tänäpä, Jerusalemist, minun Herran, meidän canssam, hänen miehens*. Lizelius kirjoittaa siis *maakunnasa, tänäpä, Jerusalemista, minun Herrani, meidän kanssamme, hänen miehensä*. Loppuheittomuodot olivat nekin lounaissuomalaisuuksia, jotka olivat alusta lähtien juurtuneet kirjakieleen. Lizeliuksen satakuntalaiseen kotimurteeseen tämä piirre ei ulottunut, joten hän oli sopiva mies tämän uudistuksen toteuttajaksi. Hän olikin tässä jo niin johdonmukainen, että hän harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta palautti loppuvokaalin kaikkiin muihin tapauksiin paitsi eräisiin *si*-loppuisiin muotoryhmiin. Sellaiset loppuheittomuodot kuin *tulis, otais (=ottaisi), sinun päälles* jäivät edelleen kirjakieleen. Vielä Aleksis Kivikin käyttää niitä. Myös imperatiivin mon. 2. persoonan tyyppi *kuulkat* on vielä Lizeliuksella loppuheittoinen. Muissa kirjoituksissaan Lizelius on loppuheittotapauksissa samalla kannalla kuin Raamatuissa.

Lähemmäksi nykykieltä Lizelius tuli siinäkin, että hän jälkimmäisessä raamatunpainoksessaan yleisesti luopui sellaisista muodoista kuin *sarwe, hengeeni, sano* ja kirjoitti *sarwea, hengeäni, sanoa*. Samaa tapaa hän noudattaa Tietosanomissa.

Jo edellisiä raamatunpainoksia toimitettaessa oli yhtenä keskeisenä pyrkimyksenä ollut kielen puhtaus. Lukemattomia Agricolan käyttämiä ruotsalaisperäisiä lainasanoja korvattiin 1642:n Raamatussa omaperäisillä suomalaisilla sanoilla, ja samaa linjaa jatkoi seuraavan raamatunpainoksen toimittaja Henrik Florinus. Mutta runsaasti työmaata jäi vielä Lizeliuksellekin. Mainitsen vain muutamia esimerkkejä. Sanan *krantsi* Lize-

lius muutti *seppeleeksi*, *kryydätyn voiteen* tilalle tuli *hyvin valmistettu voide*, *skantsin* tilalle *multaseinä*, *trappujen* tilalle *astuimet*. Jopa lääkäri muuttui *parantajaksi*, *raatiherra* taas *neuvonantajaksi*. Pyrkimys korvata vierasperäiset sanat omaperäisillä on silmäänpistävä piirre Lizeliuksen omissakin kirjoituksissa. Sellaisia sanoja, jotka juuri hän on ensimmäisenä ottanut kirjalliseen käyttöön, ovat esim. *häpeäpilkku*, *Jäämeri*, *kertomus*, *kookas*, *lahjoitus*, *lehti* (kirjan lehteä tarkoittamassa), *pykälä*, *tapahtuma*, *tiedonanto*, *vauraus*, *vuosituhat*, *miellyttää*, *perustella*, *suostutella*. Tällaisten lisäksi, jotka ovat kotiutuneet kirjakieleen, Lizelius on muodostanut myös useita sellaisia käännöslainoja, jotka eivät ole jääneet elämään.

Raamatun toimitustyössä Lizeliusta sitoivat toisaalta perinne, toisaalta tuomiokapitulin ohjeet. Aikakaan ei olisi riittänyt perinpohjaiseen uudistamiseen. Hänenkin jäljiltään Raamattuun jäi vielä monia silmäänpistävä vanhanaikaisia piirteitä, esim. verbimuodot *sanoden*, *uskoden* (pro *sanoen*, *uskoen*) tai refleksiivipronomini *händänsä* (pro *itseänsä*). Tietosanomissaan Lizelius saattoi minkään ohjeiden estämättä käyttää sellaista suomea, jota hän itse piti parhaana. Tämä kieli onkin selvästi Tyrvään murteen värittämää. Erityisesti sille antavat leimaa lukuisat kirjoittajan käyttämät tuoret murre sanat, sellaiset kuin *järjä* (=karkea, yksinkertainen), *kodiksin* (=tontti), *lysyltä* (=kosolti), *totto* (=takka), *täty* (=keuhkot), *pelehtyä* (=kuihtua, kulottua), *vuorota* (=lainata).

Suomenkielisten Tietosanomien tyyli on yksinkertaista ja nasevaa. Se kelpaisi tässä suhteessa esikuvaksi monelle nykyajan lehtimiehelle, kunhan vanhentuneet muodot ja sanonnat ensin karsitaan. Nykyisten sanomalehtien paperinmakuihin kliseekieleen ja substantiivitautiin tympääntyneelle lukijalle Lizeliuksen lehden lukeminen on raikas elämys, kunhan lukija osaa kuoria siitä pois ajan patinan.

Olen edellä viitannut siihen, että vanhassa kirjakielessä alkuaikoina oli paljon selviä lounaissuomalaisia murrepiirteitä. Agricolan kieli oli pääaineksiltaan lounaissuomalaista, vaikka hän jo tietoisesti pyrki yhdistelmään aineksia eri murteista, aina itämurteita myöten. Vanhimman kirjasuomen lounaissuomalaisuus selittyy silloisen kapeapohjaisen kirjallisen kulttuurimme vahvasta keskittymisestä Turkuun ja sen ympäristöön. Vähitellen alkoi kuitenkin suomeksi kirjoittavien joukkoon liittyä miehiä muualtakin, asteittain laajenevalta alueelta. 1600-luvun jälkipuoliskolla alkoi heidän mukanaan tulla kirjasuomeen satakuntalais-hämäläistä väritystä, jota toivat ennen kaikkea huittislainen Tuomas Rajalenius, ikaalislainen Abraham Ikalensis ja tyrvääläinen Antti Pacchalenius. Vuosisadan lopulla Mattias Salamniuksen tunnettu Ilo-Laulu Jesuxesta toi kirjakieleen

pohjalaisen lisän, ja tätä linjaa jatkoivat 1700-luvulla Bartholdus Vhael, Garbiel Calamnius, Juhana Wegelius ja muut. Edeltäjiään voimakkaampi satakuntalainen vaikuttaja oli Antti Lizelius. Esim. Martti Rapolan käsitöksen mukaan Lizelius hioi raamatunsuomenoksen kieliopillisen puolen siinä määrin uusia vaatimuksia vastaavaksi, että sen voi katsoa muuttuneen lähinnä satakuntalaisvoittoiseksi.

Antti Lizeliusta ei ole ollut tapana asettaa sellaisten suurmiesten kuin Mikael Agricolan, H. G. Porthanin ja Elias Lönnrotin rinnalle, eikä tässä suhteessa ole aihetta uudelleenarviointiin. Pöytyän ja Mynämäen rovastin työllä ei toki ollut niin kauaskantavia vaikutuksia kuin mainittujen kansamme loistavimpiin kuuluvien merkkimiesten työllä. Mutta ilman epäilyksiä Antti Lizelius – unohtamatta hänen muitakaan ansioitaan – kuuluu suomen kirjakielen suurten kehittäjien joukkoon. Raamattu ei varsinkaan silloisissa oloissa ollut mikä tahansa kirja, se oli sanan täydessä mielessä kirjojen kirja. Olen joskus verrannut 1642:n Raamattua kielioppaaseen, koska tämän kirjan arvovalta oli niin suuri, että sen kieltäkin yleisesti pidettiin seurattavana esikuvana. Muutenkin Raamattu oli siihen aikaan kansan lukuharrastusten kohteena niin keskeinen, että se pakostakin jätti myös kielen kehitykseen syvät jäljet. On muistettava, ettei suomeksi ennen Kalevalaa ilmestynyt ainoatakaan teosta, joka olisi edes puhtaasti kirjalliselta arvoltaan voinut kilpailla Raamatun kanssa.

Kaikki se, mitä tässä olen sanonut Raamatun vaikutuksesta kirjasuomeen, soveltuu myös Lizeliuksen toimittamiin raamatunpainoksiin, etenkin 1776:n painokseen, joka säilytti asemansa ”vanhana Kirkkoraamattuna” koko 1800-luvun, osittain jopa sen jälkeenkin. Vaikka se tietysti kauttaaltaan pohjautuu edellisten raamatunpainosten tekstiin, niin myös Lizelius on painanut siihen selvän leimansa. Hänen toimittamastaan Raamatusta otettiin muuttamattomia painoksia aina vuoteen 1845 saakka. Vasta sen jälkeen ruvettiin, ilman virallisia päätöksiä, tekemään uusiin painoksiin vähäisiä kielellisiä korjauksia. Mm. Aleksis Kiven teoksissa on tunnetusti paljon Raamatusta saatuja aineksia, ja lähteenä on ollut juuri tämä vanha Kirkkoraamattu, Lizeliuksen Raamattu.

Lizeliuksen kielellinen vaikutus ulottui Raamatun välityksellä valtakunnan rajojen ulkopuolellekin, sillä v. 1777 julkaistiin Tallinnassa ns. vanhan Suomen ja muiden Venäjän suomalaisalueiden tarpeisiin suomenkielinen Raamattu, jota on totuttu sanomaan ”Räävelin Raamattu”. Sen pohjana oli lähinnä v:n 1758 suomalainen Raamattu.

Lizeliuksen alkuperäisillä kirjallisilla tuotteilla on lopulta ollut kielen kehitykseen vähemmän vaikutusta kuin sillä työllä, jonka hän teki Raamatun toimittajana. Tiedustuskirja ja kirkonkokousten pöytäkirjat jäivät julkaisemattomina arkistojen kätköihin. Suomenkielisten Tietosanomien levikki taas jäi niin vähäiseksi, arvion mukaan 300–400 kappaleeksi, ettei silläkään voinut olla kovin paljon suoranaista vaikutusta kielen kehitykseen. Kuitenkin Lizeliuksen työ ensimmäisen suomenkielisen lehden toimittajana ja melkein ainoana kirjoittajana on ollut suuriarvoista uranuurtajan työtä, joka on osaltaan avannut uusia alueita suomen kielen kirjalliselle käytölle.

Antti Lizeliuksen oma aika tunnusti hänet parhaaksi suomen kielen taitajakseen. Jäkipolvilla ei ole ollut eikä ole aihetta himmentää hänen mainettaan. Kohtuutonta olisi arvostella häntä siitäkään, että hänen kieltensä oli yksipuolisesti länsisuomalaista. Tämä tosiasia täytyy nähdä ajan taustaa vasten. Kaikki siihenastinen kirjasuomi oli länsisuomalaista, eivätkä tätä asiaintilaa voineet muuttaa muut kuin itäsuomalaiset. Tässä suhteessa tapahtui muutos vasta viime vuosisadalla ns. murteiden taistelun yhteydessä, varhaisnykysuomen kaudella. Antti Lizeliuksen kirjoittama kieli on selkeätä, ytimekästä ja puhdasta suomea, joka saa voimansa kansan puhumasta elävästä kielestä. Hänen työnsä jäljet eivät vielääkään ole kirjakielestämme hävinneet.

OSMO IKOLA: *The contribution of Antti Lizelius to the Finnish language.*

Antti Lizelius (1708–1795) was born in Tyrvää in the province of Satakunta: he was successively parish priest of Pöytyä and Mynämäki in south-western Finland. He edited and corrected the language of the third and fourth Finnish editions of the Bible, which were printed in 1758 and 1776. The latter is known as the "old church Bible", and it was in use throughout the nineteenth century and to some extent also in the present century. The present article is the text of a paper delivered on the occasion of the bi-centenary of the publication of the old church Bible.

Especially as an editor and corrector of the Bible, Lizelius had considerable influence on written Finnish. He was also the founder of the first newspaper in the Finnish language, which he edited from 1775 to 1776. It is true that the newspaper was very modest and only came out twice a month.

In old Finnish the letter *c* was used before back vowels and this habit was still observed in the Bible of 1758: however, in the 1776 edition Lizelius adopted the letter *k* in these instances (e.g. *Cansa* → *Kansa*, 'people'). A more important change introduced by him was the removal of many cases of apocope, deriving from the dialect of the south west and common in the written language of the time (e.g. *maacunnas* → *maakunnasa*, 'in

the province' and *meidän canssam* → *meidän kanssamme*, 'with us'), Lizelius aimed deliberately at linguistic purity: thus we find him substituting his own coinages for many words of foreign origin (e.g. *krantsi* → *seppele*, 'wreath' and *trappu* → *astuin*, 'step'). One can observe the same tendencies in his own writings. Examples of words introduced by Lizelius into written Finnish are *kertomus* (story, tale), *pykälä* (paragraph, clause), *vauraus* (prosperity, wealth) and *miellyttää* (to please, to fancy). The language used by Lizelius in his newspaper is given local colour by the dialect of Tyrvää and he uses many words of regional origin.